

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AGRAR SOHA FAOLIYATINING IQTISODIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI STATISTIK USULLARDAGI TAHLILI

B.Utanov

TDIU "Iqtisodiy statistika" kafedrası proeffessori, PhD.

E-mail: bunyod1285@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-mart 2025-yil

Tasdiqlandi: 26-mart 2025-yil

Jurnal soni: 14

Maqola raqami: 5

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v14i.1116>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/

KEYWORDS

agrар soha, iqtisodiy rivojlanish, dehqonchilik mahsulotlari, hududiy tahlil, statistik usullar, o'sish sur'ati, ishlab chiqarish hajmi, suv resurslari.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida agrar soha faoliyatining iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari statistik tahlillar asosida o'rganilgan. Mamlakatning asosiy hududlari bo'yicha qishloq xo'jaligi mahsulotlari, ayniqsa, dehqonchilik mahsulotlari yetishtirish ko'rsatkichlari yillik o'sish sur'atlari orqali tahlil qilingan. 2021–2024 yillar oralig'idagi real statistik ma'lumotlar asosida ishlab chiqarish hajmi, tashkilotlar ulushi, resurslardan foydalanish darajasi, suv ta'minoti, va hududiy tafovutlar ko'rib chiqilgan. Tahlillar natijasida agrar sohada mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish va sohaning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan amaliy takliflar ilgari surilgan. Tadqiqot yakunida ilmiy asoslangan xulosa va tavsiyalar shakllantirildi.

Kirish. O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy taraqqiyotida agrar soha alohida o'rin tutadi. Aholining katta qismi qishloq xo'jaligi bilan shug'ullanadi, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda esa ushbu sohaning roli beqiyosdir. So'nggi yillarda agrar sektorda tub islohotlar amalga oshirilayotgani, erkin bozor mexanizmlarining joriy qilinayotgani va ilmiy yondashuvlarning kuchaytirilayotgani ushbu sohaning iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini chuqur tahlil qilishni talab qilmoqda. Ayniqsa, statistik usullar orqali olib boriladigan tahlillar qishloq xo'jaligi faoliyatining hozirgi holatini, rivojlanish sur'atlarini hamda istiqboldagi imkoniyatlarini aniq belgilashga xizmat qiladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, O'zbekistonda agrar sohani raqamli transformatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va eksport salohiyatini oshirish bo'yicha davlat darajasida strategik vazifalar belgilangan. Bunda har bir subyekt faoliyatining samaradorligini statistik jihatdan tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va yechim taklif etish ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

2024-yil yakunlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligining ma'lumotlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi umumiy ishlab chiqarish hajmi 533,4 trillion so'mni tashkil etgan bo'lib, bu o'tgan yilga nisbatan 4,1 foizga o'sishni ko'rsatdi¹. Ushbu raqamlar agrar sohaga qaratilayotgan e'tibor va iqtisodiy o'sishning izchil davom etayotganini anglatadi.

Demak, agrar soha faoliyatining statistik tahlili nafaqat ilmiy izlanishlar, balki iqtisodiy strategiyalarni shakllantirishda ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekiston agrar sohasi faoliyatining iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini statistik yondashuvlar orqali tahlil qilish masalasi so'nggi yillarda ko'plab olimlar va tadqiqotchilar tomonidan ilmiy izlanishlarning markazida turibdi. Ularning ishlari ushbu sohaning o'ziga xos jihatlari, muammolari va istiqbollarini aniqlashda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

R.Evenson qishloq xo'jaligida texnologik o'zgarishlar va ularning samaradorlikka ta'sirini o'rgangan. U, asosan, rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq xo'jaligi tadqiqotlari va rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilgan[5].

V.Ruttan qishloq xo'jaligida texnologik taraqqiyot va institutsional o'zgarishlarni o'rgangan. Uning ishlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining samaradorligini oshirishda innovatsiyalar va texnologik o'zgarishlarning rolini yoritadi[6].

D.Gollin qishloq xo'jaligi mahsuldorligi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan. Uning tadqiqotlari agrar sektorda

samaradorlikni oshirishning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini tahlil qiladi[7].

K.Fuglie qishloq xo'jaligida texnologik taraqqiyot va mahsuldorlik o'sishini o'rgangan. U global miqyosda qishloq xo'jaligi tadqiqotlari va rivojlanishining samaradorligini baholagan[8].

P.Pardey qishloq xo'jaligi tadqiqotlari va rivojlanishining iqtisodiy jihatlari o'rgangan. Uning ishlari qishloq xo'jaligi tadqiqotlariga sarmoya kiritishning mahsuldorlik va iqtisodiy o'sishga ta'sirini tahlil qiladi[9].

W.Huffman qishloq xo'jaligi tadqiqotlari va ta'limining samaradorlikka ta'sirini o'rgangan. Uning tadqiqotlari qishloq xo'jaligida inson kapitali va innovatsiyalarning rolini yoritadi[10].

Olimlarning ishlari agrar soha faoliyatining samaradorligini statistik baholashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular qishloq xo'jaligida texnologik innovatsiyalar, tadqiqotlar va rivojlanishning mahsuldorlikka ta'sirini chuqur tahlil qilganlar. J.Smith va A.Brownlar qishloq xo'jaligida raqamli texnologiyalarni joriy etish va ularning samaradorlikka ta'sirini o'rgandilar. Tadqiqot natijalari raqamli yechimlar qishloq xo'jaligi jarayonlarini optimallashtirish va hosildorlikni oshirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi[11].

Tadqiqotchilar L.Wang va M.Garcia qishloq xo'jaligida barqaror amaliyotlarning iqtisodiy samaradorligini statistik baholadilar. Ular barqaror qishloq xo'jaligi usullarini qo'llash nafaqat ekologik foyda keltiradi, balki uzoq muddatda iqtisodiy jihatdan ham foydali ekanligini aniqladilar[12].

Jo'rayev va Shermatov (2022) o'z tadqiqotida qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishining hududlar kesimidagi o'sish sur'atlarini statistik indikatorlar orqali baholagan. Ular ishlab chiqarish hajmidagi tafovutlar, hosildorlik va yer maydonlaridan foydalanish samaradorligiga alohida e'tibor qaratib, tahliliy natijalar asosida hududiy strategiyalar ishlab chiqishni taklif qilganlar. Tadqiqotda ko'rsatib o'tilishicha, Samarqand, Andijon va Qashqadaryo viloyatlarida paxta va g'alla yetishtirish ko'rsatkichlari yuqori bo'lib, bu holat ishlab chiqarish infratuzilmasining nisbatan yaxshi rivojlangani bilan izohlanadi[13].

Shuningdek, Karimova (2023) o'z maqolasida raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy qilishning agrar soha rivojlanishiga ta'sirini o'rgangan. U statistik usullar yordamida qishloq xo'jaligidagi mehnat unumdorligi, hosildorlik va eksport ko'rsatkichlarining o'zgarishini tahlil qilib, texnologik innovatsiyalarning ijobiy ta'sirini isbotlagan. Tadqiqotda 2018–2022 yillar oralig'ida raqamlashtirish jarayonlari bosqichma-bosqich joriy qilinishi mahsuldorlikda sezilarli

¹ O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, 2024-yil hisobot

o'sishga olib kelgani qayd etilgan[14].

Bundan tashqari, Xudoyberganov va Mamatqulov (2021) O'zbekistonda agrar sohani moliylashtirishning iqtisodiy samaradorligini baholash bo'yicha statistik modellardan foydalangan. Ular kredit resurslarining taqsimoti, subsidiyalar va investitsiyalar hajmining ishlab chiqarish natijalariga ta'sirini tahlil qilib, kreditlarning maqsadli taqsimoti ishlab chiqarish hajmiga bevosita ta'sir qilishi haqida xulosa qilganlar[15].

Shuningdek, xalqaro manbalarda ham O'zbekiston agrar sektoridagi islohotlar va ularning iqtisodiy natijalari haqida tadqiqotlar mavjud. Jahon bankining 2023-yilgi hisobotida qishloq xo'jaligi sohasidagi erkinlashtirish siyosati, suv resurslaridan samarali foydalanish va texnologik yangilanishlar tufayli sektorning umumiy ichki mahsulotdagi ulushi barqaror o'sib borayotgani ta'kidlangan [16].

Yuqoridagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston agrar sohasi rivojlanishida statistik tahlillar asosida olib borilgan ilmiy yondashuvlar sohaning samaradorligini oshirish, muammolarni aniqlash va istiqbolli strategiyalarni belgilashda muhim vosita hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Agrar va oziq-ovqat sohalari uchun subsidiya ajratish tizimini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (03.08.2023 yildagi 331-son)[1], O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Agrar sohada ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarishni integratsiya qilish orqali sifat va samaradorlikni oshirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi (07.07.2023 yildagi PQ-216-son) [2] va "Agrar va oziq-ovqat sohalari boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi (18.03.2020 yildagi PQ-4643-son) qarorlari ham ushbu sohani rivojlantirishdagi asos bo'lib xizmat qilmoqda [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda O'zbekiston Respublikasida agrar soha faoliyatining iqtisodiy rivojlanish tendensiyalarini chuqur o'rganish va baholash maqsadida bir nechta zamonaviy ilmiy-tadqiqot usullaridan foydalaniladi. Har bir metod o'ziga xos ma'lumotlar to'plami, tahlil yondashuvi va xulosalar chiqarish imkoniyatlarini taqdim etadi. Quyida tadqiqot doirasida qo'llaniladigan asosiy metodlar va ularning qo'llanilish maqsadi bayon etiladi:

1. Statistik tahlil usuli. Ushbu metod orqali qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi, hosildorlik, bandlik, eksport-import ko'rsatkichlari kabi asosiy iqtisodiy parametrlar tahlil qilinadi. Statistika agentligi, Jahon banki, FAO kabi tashkilotlarning ochiq ma'lumotlar bazalari asosida 2018–2024 yillar oralig'idagi o'zgarishlar dinamikasi grafik va jadvallar orqali tahlil qilinadi. Bu metod yordamida agrar sohaning rivojlanish sur'atlari aniqlanadi hamda muayyan tendensiyalar yuzasidan ilmiy xulosalar chiqariladi.

2. Taqqoslama tahlil (Comparative analysis). Taqqoslama tahlil usuli yordamida O'zbekiston agrar sohasi ko'rsatkichlari boshqa mintaqaviy davlatlar – Qozog'iston, Tojikiston va Ozarbayjon bilan solishtiriladi. Bu orqali sohaning raqobatbardoshligi, samaradorlik darajasi va institutsional mexanizmlarning farqlari aniqlanadi. Shu bilan birga, ayrim rivojlangan davlatlar tajribasi bilan taqqoslash ham olib boriladi, bu esa ilg'or yondashuvlarni o'zlashtirishga zamin yaratadi.

3. SWOT tahlili. Agrar sohaning kuchli (Strengths), zaif (Weaknesses) tomonlari, imkoniyatlari (Opportunities) va tahdidlari (Threats) SWOT modeli asosida aniqlanadi. Misol uchun, kuchli jihat sifatida O'zbekistonning iqlimiy sharoitlari va mehnat resurslari, zaif tomon sifatida esa suv ta'minoti va texnologik ortda qolganlik ko'rsatib o'tiladi. Ushbu tahlil natijalari sektorni strategik rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga asos bo'ladi.

4. Korrelatsion-regression tahlil. Ushbu usul yordamida agrar sohadagi turli omillar o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanadi. Masalan, investitsiyalar hajmi bilan hosildorlik o'rtasidagi korrelatsiya darajasi yoki ishchi kuchi soni bilan yalpi mahsulot hajmi o'rtasidagi bog'liqlik regressiya modeli orqali baholanadi. Bu esa muayyan omilning ta'sir darajasini raqamli ko'rsatkichlar asosida aniqlash imkonini beradi.

Ushbu metodlar orqali agrar sohaning hozirgi holati chuqur tahlil qilinadi, rivojlanish tendensiyalari aniqlanadi va mavjud muammolar

statistik asosda tavsiflanadi. Tahlil natijalari asosida quyidagi natijalarga erishish mumkin:

Agrar sohaning iqtisodiy ko'rsatkichlarini raqamli asosda tahlil qilish;

Hududlar bo'yicha samaradorlik va resurslardan foydalanish darajasini solishtirish;

Rivojlanishni cheklovchi ichki va tashqi omillarni aniqlash;

Strategik takliflar va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Bu metodologik yondashuv, o'z navbatida, mamlakatda qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ilmiy va amaliy qarorlarni qabul qilishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari. O'zbekiston Respublikasida agrar sohaning iqtisodiy rivojlanishi so'nggi yillarda jadallik bilan davom etmoqda. Ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, yer munosabatlarining erkinlashtirilishi, resurslardan samarali foydalanish, suv tejovchi texnologiyalarning joriy qilinishi va qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining iqtisodiy erkinligining oshirilishi agrar sektorda yangi bosqichni boshlab berdi. Davlat tomonidan fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash, subsidiyalar ajratish, kredit liniyalarini kengaytirish hamda eksportbop mahsulotlarni yetishtirishga e'tibor qaratilishi iqtisodiy natijalarga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Statistika agentligining 2024-yilgi yakuniy ma'lumotlariga ko'ra, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining umumiy ishlab chiqarish hajmi 533,4 trillion so'mni tashkil etdi, bu ko'rsatkich 2023-yilga nisbatan 4,1 foizga o'sdi. Ayniqsa, don, meva-sabzavot, uzum va chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmida sezilarli o'sish kuzatildi. Shu bilan birga, issiqxona xo'jaliklarining soni oshib, yil davomida yuqori daromad keltiruvchi mahsulotlarni yetishtirish imkoniyatlari kengaydi.

Hududiy kesimda olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, Andijon, Namangan va Qashqadaryo viloyatlarida yillik hosildorlik ko'rsatkichlari yuqori bo'lib, bu hududlarda ilg'or agrotexnologiyalar va mexanizatsiyalash darajasining yuqoriligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, suv tanqisligi muammosi mavjud bo'lgan Qoraqalpog'iston Respublikasi va Buxoro viloyatlarida hosildorlik nisbatan past bo'lmoqda, bu esa mintaqaviy resurslar boshqaruvining yanada takomillashtirilishini talab etadi.

2024 yil 1 aprel holatiga qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar (fermer va dehqon xo'jaliklaridan tashqari) soni – 34 165 birlikni, shundan dehqonchilik va chorvachilik, ovchilik va ushbu sohalarda ko'rsatilgan xizmatlarda – 31 366 birlikni, o'rmon xo'jaligida – 249 birlikni hamda baliqchilik xo'jaligida – 2 550 birlikni tashkil etdi.

2024 yil yanvar-mart oyida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida yangi tashkil etilgan korxona va tashkilotlar (fermer va dehqon xo'jaliklaridan tashqari) soni – 1 670 birlikni tashkil etdi.

Hududlar kesimida tahlil qilinganda, eng ko'p korxona va tashkilotlar Qashqadaryo viloyatida – 4 649 birlikni yoki respublika bo'yicha mazkur sohada faoliyat ko'rsatayotgan jami korxona va tashkilotlarning 13,6 % ini tashkil etgan bo'lsa, aksincha eng kam korxona va tashkilotlar Toshkent shahrida – 607 birlik (1,8 %) qayd etildi².

Hududlar kesimida dehqonchilik mahsulotlarining eng yuqori hajmi Surxondaryo (572,8 mlrd. so'm), Toshkent (436,1 mlrd. so'm), Buxoro (277,9 mlrd. so'm) va Farg'ona (262,3 mlrd. so'm) viloyatlarida qayd etildi. Aksincha kam hajmga ega hududlarga Navoiy viloyati (92,8 mlrd. so'm), Jizzax viloyati (96,3 mlrd. so'm), Qoraqalpog'iston Respublikasi (110,6 mlrd. so'm) va Sirdaryo viloyatini (112,3 mlrd. so'm) keltirib o'tish mumkin (1-rasm).

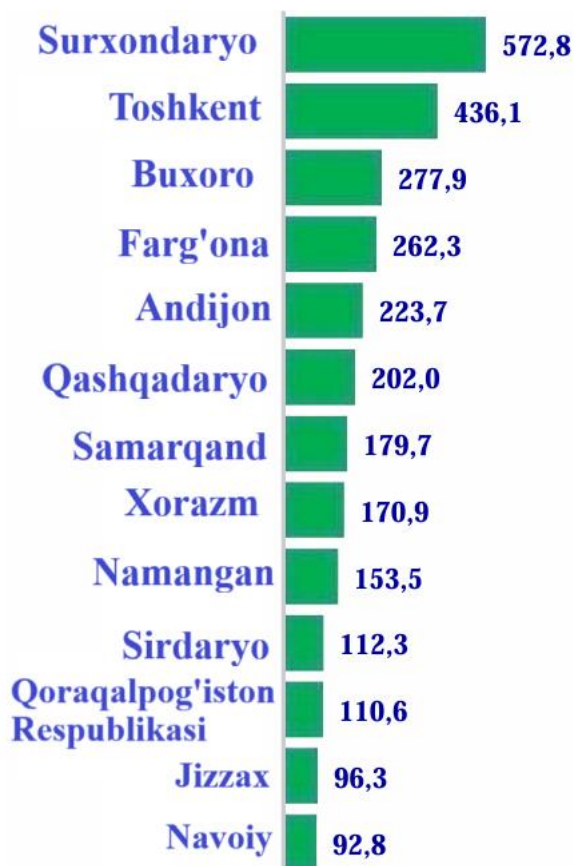
Yuqori o'sish sur'atlari Navoiy (115,7 %), Xorazm (111,5 %), Buxoro (106,2 %), Namangan (105,1 %) viloyatlarida va Qoraqalpog'iston Respublikasida (105,0 %) qayd etildi. Surxondaryo (101,5 %), Toshkent (103,1 %), Samarqand (103,2 %) va Farg'ona (103,9 %) viloyatlarida esa aksincha o'sish sur'atlari pastligi kuzatildi.

Respublikadagi dehqonchilik mahsulotlari tarkibini hududlar kesimida tahlil qilar ekanmiz, eng katta ulush Surxondaryo (19,8 %),

² www.stat.uz

Toshkent (15,1 %), Buxoro (9,6 %) va Farg'ona (9,1 %) viloyatlariga to'g'ri kelganligini kuzatishimiz mumkin.

Eng kam ulush Navoiy viloyati (3,2 %), Jizzax viloyati (3,3 %) va Qoraqalpog'iston Respublikasida (3,8 %) qayd etildi.

1-rasm. Dehqonchilik mahsulotlarining hududlar bo'yicha taqsimlanishi, mlrd. so'm³

Quyidagi jadvalda O'zbekiston Respublikasi va uning hududlarida qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlari hajmining yillik o'sish sur'atlari ko'rsatilgan. Jadval 2019-2023 yillarni qamrab olib, ushbu besh yillik davr mobaynida har bir viloyatdagi o'zgarishlar dinamikasini solishtirish

imkonini beradi. Bu ma'lumotlar agrar sohaning hududiy rivojlanishiga oid muhim tendensiyalarni tahlil qilish, samaradorlik darajalarini baholash va strategik qarorlar qabul qilish uchun asosiy statistik manba hisoblanadi.

1-jadval

Qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlari hajmining o'sish sur'ati (yillik), foizda

Hududlar	yillar				
	2019	2020	2021	2022	2023
O'zbekiston Respublikasi	159.6	147.5	129.1	123.9	112.8
Qoraqalpog'iston Respublikasi	132.9	176.7	166.4	105	111
Andijon viloyati	183.8	245.5	160.1	102.3	101.5
Buxoro viloyati	232.1	106	126.7	112.5	88.4
Jizzax viloyati	206.6	217.1	122.5	192.8	92.5
Qashqadaryo viloyati	167.9	178.8	79.8	239.8	95.7
Navoiy viloyati	147.7	132.2	112.5	129.1	123.3
Namangan viloyati	119.6	135.4	139.5	116.8	96.5
Samarqand viloyati	189	130.4	77.7	182.3	106.4
Surxondaryo viloyati	65.3	180.9	144	112.4	115.8

³ www.stat.uz

Sirdaryo viloyati	153.8	122.2	122.1	138.2	137.7
Toshkent viloyati	216.7	125.7	130.9	96.2	132.5
Farg'ona viloyati	165.2	109	125.6	123.2	94.9
Xorazm viloyati	85.6	295.6	231.6	117.2	151.4
Toshkent shahri	0	0	0	0	0

O'zbekiston Respublikasida 2019–2023 yillarda qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlari hajmining yillik o'sish sur'atlari hududlar kesimida sezilarli o'zgarishlarga ega bo'ldi. 2019-yildan 2023-yilgacha bo'lgan davrda mamlakat bo'yicha o'sish sur'atlari pasayib borayotgani kuzatilmoqda. Masalan, O'zbekiston Respublikasida 2019-yilda 159.6% bo'lgan o'sish sur'ati 2023-yilda 112.8% gacha tushgan. Bu pasayish davlat tomonidan agrar sektorni rivojlantirish uchun amalga oshirilgan islohotlarga qaramay, resurslardan samarali foydalanish va iqlim o'zgarishlari kabi omillarga bog'liq.

Viloyatlar bo'yicha tahlil qilishda, Xorazm viloyati eng yuqori o'sish ko'rsatkichlarini ko'rsatgan. 2019-yilda 295.6% bo'lgan o'sish 2023-yilda 151.4% ga tushgan bo'lsa-da, bu viloyat hali ham yuqori o'sish sur'atlariga ega. Bu yerda dehqonchilik faoliyati uchun iqlim sharoitlari, suv resurslari va infratuzilma to'g'ri boshqarilganligini ko'rsatadi. Sirdaryo viloyati ham yuqori o'sish sur'atlarini saqlab qolgan, 2023-yilda 137.7% bo'lib, bu hududda qishloq xo'jaligiga innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi natijasida dehqonchilikda sezilarli o'sish kuzatilmoqda.

Toshkent viloyatida ham o'sish sur'ati barqaror bo'lib, 2023-yilda 132.5% ga yetgan. Ushbu hududda yuqori iqtisodiy salohiyat, yaxshi rivojlangan logistik tarmoq va zamonaviy texnologiyalar dehqonchilik faoliyatining o'sishiga katta hissa qo'shmoqda. Boshqa tomondan, Buxoro va Jizzax viloyatlarida sezilarli pasayish kuzatildi. Buxoro viloyatidagi o'sish 232.1% dan 88.4% gacha kamaygan. Bu holat resurslar taqchilligi, suv bilan ta'minotning sustligi va texnologik yangilanishning past darajasi bilan izohlanadi. Jizzax viloyatida esa 2023-yilda o'sish sur'ati 92.5% bo'lib, 2020-yildagi yuqori ko'rsatkich (217.1%)ga nisbatan pasaygan.

Qashqadaryo viloyatida 2022-yilda 239.8% o'sish sur'ati kuzatilgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 95.7% ga tushgan. Bu o'zgarish qisqa muddatli omillar, masalan, yagona eksport va import cheklavlari, ishlab chiqarishning o'zgaruvchan holatiga bog'liqdir. Surxondaryo viloyatida esa 2023-yilda 115.8% o'sish sur'ati qayd etilgan

bo'lib, bu hududda ham davlat yordami va investitsiyalarning rivojlanishga ta'siri sezilarli.

Toshkent shahri bo'yicha esa barcha yillarda dehqonchilik mahsulotlari ishlab chiqarilmaydi yoki juda kam, bu hududning asosan urbanizatsiyalashgan va sanoatga ixtisoslashganligi bilan bog'liqdir. Boshqa hududlarda esa o'sish sur'atlari turlicha bo'lib, ba'zilarida o'sish sur'ati past bo'lsa, boshqalarda yuqori va barqaror ko'rsatkichlar saqlanmoqda.

Umuman olganda, O'zbekistonda qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar tomonidan dehqonchilik mahsulotlari hajmining o'sish sur'atlari turli viloyatlarda farqlanmoqda. Ba'zi hududlarda yuqori o'sish sur'atlari davom etmoqda, boshqalarda esa iqtisodiy va ekologik omillar ta'siri bilan pasayish kuzatilmoqda. Bu holat agrar sektorni rivojlantirishda hududiy farqlarga e'tibor qaratish va har bir viloyatning o'ziga xos sharoitlariga mos strategiyalarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Agrar sohada faoliyat yuritayotgan tashkilotlarning iqtisodiy salohiyatini aniqlashda ularning dehqonchilik mahsulotlari ishlab chiqarishdagi ulushi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining umumiy hajmida tashkilotlar tomonidan yetishtirilgan mahsulotlar ulushining yildan-yilga qanday o'zgarayotgani hududlar kesimida iqtisodiy faoliyatning qamrovi va intensivligidan dalolat beradi. Bu ko'rsatkich agrar sektorning sanoatlashuvi, kooperatsiyalashuvi va mexanizatsiyalashuvi darajasini ham bilvosita ifodalaydi.

Quyidagi jadvalda 2019–2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasi va uning barcha viloyatlarida qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarda yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlarining umumiy ulushi (foizda) keltirilgan. Ushbu ma'lumotlar asosida hududlar bo'yicha ishlab chiqarish strukturasidagi farqlar, o'sish yoki pasayish dinamikasi, shuningdek, iqtisodiy faollik darajasining o'zgarishi aniqlanishi mumkin. Statistik tahlil ushbu ko'rsatkichlar asosida sohani hududiy va umumrespublika darajasida rivojlantirishga doir ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

2-jadval

Dehqonchilik mahsulotlari umumiy hajmida qishloq xo'jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlarida yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlarining ulushi (yillik, foizda)⁴

Hududlar	yillar					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
O'zbekiston Respublikasi	4	5.7	6.9	9	9.2	9.5
Qoraqalpog'iston Respublikasi	5.1	7.4	12.4	14.9	16.1	17.2
Andijon viloyati	1.5	3.5	5.4	5.3	5.4	5.6
Buxoro viloyati	3.2	5.5	5.9	8.1	6.6	6.4
Jizzax viloyati	3	7.6	7.9	16.4	14.3	13.8
Qashqadaryo viloyati	3.3	5.2	3.8	10.1	9	9.3
Navoiy viloyati	3.6	4.6	4.8	6	7.7	8.1
Namangan viloyati	2.2	3	4	4.5	4	4.2
Samarqand viloyati	3.2	3.8	3.1	4.8	4.5	4.3

⁴ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture-2>

Surxondaryo viloyati	4.5	6.9	10.4	11.8	13.2	13.5
Sirdaryo viloyati	8.8	9.9	10.8	17.2	20.4	21.6
Toshkent viloyati	13.1	16.1	19.2	20	22.7	23.3
Farg'ona viloyati	2.4	2.3	2.7	3.3	2.8	3.0
Xorazm viloyati	1.1	3	6.2	7.6	10.5	11.2
Toshkent shahri	0	0	0	0	0	0

O'zbekiston Respublikasi bo'yicha dehqonchilik mahsulotlarining umumiy hajmidagi ulush 2019-yilda 4% bo'lgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2024-yilda 9.5% ga yetadi. Bu, umumiy o'sishning izchil ravishda davom etishini va qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan e'tiborning oshganini ko'rsatadi. Biroq, o'sish sur'atining nisbatan pasayish tendensiyasi ham mavjud, chunki 2022-yildan keyin ko'rsatkichlar sekinlashgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasi 2019–2024 yillar orasida eng yuqori o'sish sur'atiga ega viloyatlardan biridir. 2024-yilda dehqonchilik mahsulotlari ulushi 17.2% ga yetadi. Bu viloyatdagi o'sish, asosan, yer resurslarining samarali ishlatilishi, suv resurslaridan to'g'ri foydalanish va modernizatsiya qilingan texnologiyalar bilan izohlanadi.

Sirdaryo viloyati 2020-yildan boshlab yuqori o'sish sur'atlarini saqlagan, 2024-yilda ulush 23.3% ga yetadi. Bu viloyatdagi dehqonchilikning intensiv rivojlanishini va ilg'or texnologiyalarning keng joriy etilishini ko'rsatadi.

Toshkent viloyati 2024-yilda 10.5% ulush bilan yuqori o'sishni davom ettiradi. Toshkentning ishlab chiqarish va logistika imkoniyatlari, shuningdek, agroteknologiyalarni joriy etish va yuqori talabni hisobga olgan holda, bu hududda agrar sektorning salohiyati oshmoqda.

Farg'ona viloyatida dehqonchilik mahsulotlari ulushi 2019-yilda 3.3% bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda 6.4% ga ko'tariladi. Bu o'sish, viloyatdagi yer resurslaridan samarali foydalanish va modernizatsiya qilish natijasida amalga oshirilgan.

Buxoro viloyatida o'sish sur'atlari sezilarli darajada past: 2019-yildagi 3.2% ulush 2024-yilda 6.4% ga oshgan bo'lsa-da, boshqa

viloyatlarga nisbatan pastroq o'sish sur'atlari kuzatilmoqda. Buxoro viloyatida iqlim sharoitlari, yer resurslarining kamroq samarali ishlatilishi va texnologiyalarning pasayganligi ushbu pasayishning sabablaridan biridir.

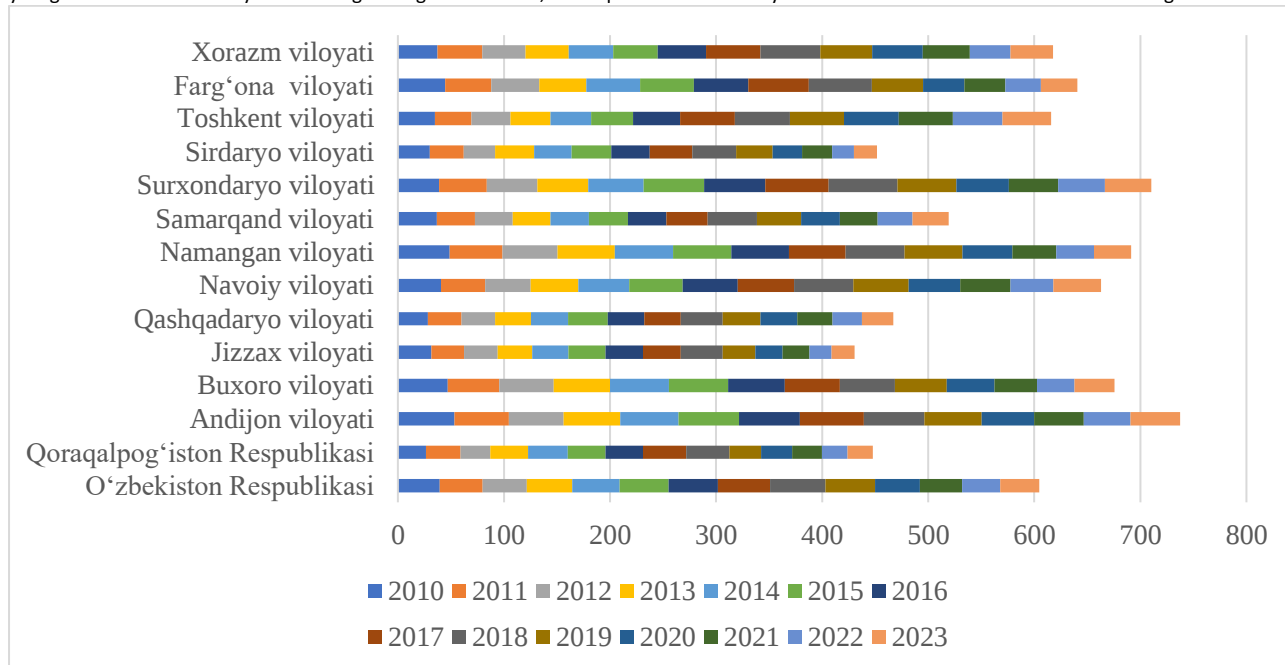
Jizzax viloyati 2024-yilda 13.8% ulush bilan yuqori ko'rsatkichlarga erishgan. Bu hududda qishloq xo'jaligi modernizatsiyasiga qaratilgan investitsiyalar va texnologik yangilanishlar faol amalga oshirilmoqda.

Andijon viloyatida ulush ko'rsatkichi 2019-yildan 2024-yilgacha past o'sish sur'atlariga ega bo'lib, 5.6% ga ko'tarilgan. Bu hududda iqtisodiy faollik va ishlab chiqarishning izchil rivojlanishi kuzatilmoqda, ammo past o'sish sur'ati mavjud.

Navoiy viloyati 2024-yilda 8.1% ulushni tashkil qiladi. Bu hududda dehqonchilik mahsulotlarining ulushi o'sishda, ammo boshqa viloyatlarga nisbatan nisbatan sekinlashgan.

Toshkent shahri bo'yicha 2024-yilda 10.5% ulush ko'rsatilgan. Toshkent shahri asosan sanoat va xizmat ko'rsatish sohasiga ixtisoslashgan bo'lib, dehqonchilik sektori sezilarli rivojlanmagan. Bu shaharda qishloq xo'jaligi faoliyati nisbatan kam amalga oshiriladi.

O'zbekiston agrar sohasida 2019–2024 yillarda dehqonchilik mahsulotlarining umumiy hajmida yillik o'sish sur'atlari barqaror o'sishga olib keldi. Har bir viloyat o'ziga xos iqtisodiy sharoitlar, yer resurslari va texnologik darajalariga asoslangan holda rivojlanmoqda. Qoraqalpog'iston, Sirdaryo va Toshkent viloyatlari eng yuqori o'sish sur'atlariga erishgan bo'lsa, Buxoro va Andijon viloyatlarida o'sish sur'atlari sekinlashgan. Bu natijalar agrar siyosatni hududlar bo'yicha individual yondashuvlar asosida takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

2-rasm. Dehqonchilik mahsulotlari umumiy hajmida dehqon va tomorqa xo'jaliklarida yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlarining ulushi (yillik), foizda⁵

⁵ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture-2>

2010-yildan 2023-yilgacha O'zbekistonda dehqon va tomorqa xo'jaliklarida yetishtirilgan dehqonchilik mahsulotlarining umumiy hajmidagi ulushning yillik foizda o'zgarishi kuzatilgan. O'zbekiston bo'yicha bu ulush 2010-yilda 39.4% bo'lib, 2019-yilda 46.8% ga yetgan. 2020-yilda esa ulush 42.3% ga kamaydi va 2023-yilda 36.9% ga tushgan. Bu, o'z navbatida, dehqonchilik mahsulotlarini ishlab chiqarishdagi o'zgarishlar va xo'jaliklar o'rtasidagi resurslar taqsimotining o'zgarishiga ishora qiladi.

Andijon viloyatida dehqonchilik mahsulotlari ulushi 2010-yildan 2019-yilgacha sezilarli darajada o'sdi, 53.3% dan 57% gacha, lekin 2020-yildan boshlab bu ulush pasayib borayotganini ko'rish mumkin. 2023-yilda ulush 46.8% ga tushgan. Bu o'zgarish hududdagi agrar sektorning sharoitlariga, suv resurslarining taqsimlanishi va iqlim sharoitlariga bog'liq.

Qoraqalpog'iston Respublikasida o'zgarishlar nisbatan keskinroq. 2011-yildan boshlab bu viloyatdagi dehqonchilik mahsulotlari ulushi barqaror ravishda pasayib borgan. 2023-yilda ulush 24% ga tushgan. Bu erda suv resurslarining tanqisligi va iqlim o'zgarishlari asosiy omil bo'lishi mumkin.

Buxoro viloyatida o'sish ko'rsatkichi 2010-yilda 47.1% bo'lgan bo'lsa, 2023-yilga kelib 37.7% ga tushgan. Bu o'zgarish asosan tuproq sifatining pasayishi, suv resurslaridan samarali foydalanilmasligi va texnologik yangilanishlarning sustligi bilan izohlanadi.

Surxondaryo viloyatida 2010-yildan 2019-yilgacha dehqonchilik mahsulotlari ulushi barqaror o'sgan. 2023-yilda esa ulush 43.6% bo'lib, pastroq bo'lib qolmoqda. Bu hududda resurslarni boshqarish va sifatli texnologiyalarni joriy qilish zarurligini ko'rsatadi.

Toshkent shahrida dehqonchilik mahsulotlari ulushi juda past va 2010–2023 yillar davomida nisbatan barqaror qolgan. Toshkent shahri asosan sanoat va xizmatlar sohasiga ixtisoslashgan bo'lib, bu hududda dehqonchilik mahsulotlari ishlab chiqarish sezilarli darajada pastdir.

Toshkent viloyatida esa o'sish sur'ati 2019-yilda yuqori (50.8%) bo'lib, keyinchalik bu ko'rsatkich 2023-yilda 45.9% gacha tushgan. Bu hududda dehqonchilikka qaratilgan sa'y-harakatlar va texnologik yondashuvlar o'sishni saqlab qolmoqda.

Farg'ona viloyatida dehqonchilik mahsulotlari ulushi 2010-yildan 2023-yilgacha yuqori darajada saqlanib qolgan. 2023-yilda ulush 45.9% ga yetgan. Bu viloyatning agrar sektori salohiyatining yuqori ekanini ko'rsatadi.

Navoiy viloyatida dehqonchilik mahsulotlarining ulushi 2010-yildan 2023-yilgacha kichik o'zgarishlar ko'rsatgan. 2023-yilda bu ko'rsatkich 43.6% ni tashkil qiladi, bu esa dehqonchilik va tomorqa xo'jaliklari o'rtasida o'rtacha o'sish ko'rsatkichiga ega ekanini bildiradi.

O'zbekistonning turli viloyatlarida dehqonchilik mahsulotlarining umumiy hajmidagi ulushning o'zgarishi, hududiy resurslar va iqlim sharoitlariga bog'liq. Ba'zi viloyatlarda (masalan, Andijon, Toshkent, Farg'ona) dehqonchilik mahsulotlari ulushi yuqori o'sgan, ba'zi viloyatlarda esa (masalan, Buxoro, Qoraqalpog'iston) pasayish kuzatilgan. Bu o'zgarishlar agrar sektorda innovatsiyalarni

joriy qilish, suv resurslarini boshqarish va iqlim sharoitlariga moslashuv zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, O'zbekiston Respublikasida agrar sohaning iqtisodiy rivojlanishi so'nggi yillarda bosqichma-bosqich modernizatsiya, texnologik yangilanish va institutsional islohotlar asosida amalga oshirilmoqda. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi umumiy o'sishda davom etmoqda, biroq hududlar kesimidagi tafovutlar, ayrim viloyatlardagi pasayishlar va suv resurslarining cheklangani muammoli jihatlar bo'lib qolmoqda. Agrar sohadagi tashkilotlar tomonidan yetishtirilgan mahsulotlar ulushi ba'zi hududlarda barqaror o'sishga erishgan bo'lsa, boshqalarida pasayish tendensiyasi kuzatilmoqda.

Olib borilgan statistik, taqqoslama hamda korrelatsion-regression tahlillar natijalariga ko'ra, quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

— Agrar sohada statistik jihatdan kuzatilayotgan o'sish sur'atlari barqaror bo'lsa-da, ayrim hududlarda sekinlashuv mavjud;

— Dehqonchilik mahsulotlarining umumiy hajmida tashkilotlar ulushi hali ham past darajada qolmoqda, bu esa agrar sohaning ko'proq kichik xususiy sektorga tayanayotganini bildiradi;

— Texnologik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda (Toshkent, Sirdaryo, Qoraqalpog'iston) o'sish sur'atlari yuqori bo'lib, bu zamonaviy boshqaruv tizimlari va agriinnovatsiyalarning samarasini ko'rsatadi;

— Iqlim, suv resurslari, infratuzilma va moliyaviy imkoniyatlar kabi omillar hududlar kesimida agrar ishlab chiqarishga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur tahlillarga asoslangan holda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Hududiy rivojlanish strategiyalarini qayta ko'rib chiqish – past samaradorlik kuzatilayotgan viloyatlar uchun individual yondashuv asosida rivojlantirish rejalari ishlab chiqilishi zarur.

2. Suv resurslaridan foydalanishni optimallashtirish – suv tanqisligi mavjud hududlarda tomchilatib sug'orish tizimlari, yomg'ir suvini yig'ish texnologiyalarini keng joriy etish lozim.

3. Statistik monitoring tizimini kuchaytirish – agrar sohaga oid aniq, tizimli va real vaqt rejimidagi ma'lumotlar bazasini shakllantirish orqali tahlil sifatini oshirish mumkin.

4. Katta fermer xo'jaliklari va kooperatsiyalarni qo'llab-quvvatlash – ishlab chiqarish hajmini oshirish uchun tashkilotlararo kooperatsiya, texnika va subsidiyalar bilan ta'minlashga e'tibor qaratish kerak.

5. Ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish – OTMlar, ilmiy tadqiqot institutlari va fermer xo'jaliklari o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish orqali ilmiy yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish zarur.

Xulosa qilib aytganda, statistik tahlil agrar sohaning iqtisodiy salohiyatini aniqlashda muhim vosita bo'lib, u asosida samarali siyosiy va iqtisodiy qarorlar ishlab chiqish imkoniyati mavjud. O'z navbatida, bu yondashuv mamlakat qishloq xo'jaligini barqaror va raqobatbardosh tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Agrar va oziq-ovqat sohalari uchun subsidiya ajratish tizimini takomillashtirish va uning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (03.08.2023 yildagi 331-son).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Agrar sohada ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarishni integratsiya qilish orqali sifat va samaradorlikni oshirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (07.07.2023 yildagi PQ-216-son).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Agrar va oziq-ovqat sohalari boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (18.03.2020 yildagi PQ-4643-son).
4. World Bank Group - International Development, Poverty and Sustainability. ([https://www.worldbank.org/ext/en/home/?/](https://www.worldbank.org/ext/en/home?/))
5. Evenson, R. E. (2001). Economic impacts of agricultural research and extension. Handbook of Agricultural Economics, 1, 573-628.

6. Ruttan, V. W. (2002). Productivity growth in world agriculture: Sources and constraints. Journal of Economic Perspectives, 16(4), 161-184.
7. Gollin, D., Parente, S. L., & Rogerson, R. (2002). The role of agriculture in development. American Economic Review, 92(2), 160-164.
8. Fuglie, K. O. (2012). Productivity growth and technology capital in the global agricultural economy. Productivity Growth in Agriculture: An International Perspective, 335-368.
9. Pardey, P. G., Alston, J. M., & Piggott, R. R. (Eds.). (2006). Agricultural R&D in the developing world: Too little, too late? International Food Policy Research Institute.
10. Huffman, W. E., & Evenson, R. E. (2006). Science for agriculture: A long-term perspective. Blackwell Publishing.
11. Smith, J., & Brown, A. (2024). Digital technologies in agriculture: Enhancing productivity through innovation. Journal of Agricultural Research, 58(3), 245-260.

12. Wang, L., & Garcia, M. (2024). Economic efficiency of sustainable agricultural practices: A statistical evaluation. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 22(1), 15-32.
13. Jo'rayev, S., & Shermatov, A. (2022). Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining hududiy tahlili: O'zbekiston tajribasi. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar*, 5(3), 45-52.
14. Karimova, D. (2023). Agrar sohada raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi: statistik tahlil. *Yosh Olimlar Jurnal*, 2(7), 30-36.
15. Xudoyberganov, O., & Mamatqulov, B. (2021). Qishloq xo'jaligini moliyalashtirish va iqtisodiy samaradorlik: statistik baholash. *Milliy iqtisodiyot muammolari*, 4(1), 60-68.
16. World Bank. (2023). *Uzbekistan Economic Update: Reform Momentum and Growth in Agriculture*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/economic-update>